

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Ірина ФІЛАК

ВСТУП ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Галузь знань	01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність	014 Середня освіта
Предметна спеціальність	014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
Освітня програма	«Українська мова і література. Зарубіжна література»
Статус дисципліни	обов'язкова
Мова навчання	українська

Ужгород 2023

Вступ до слов'янської філології: навчально-методичний посібник для здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітньої програми «Українська мова і література. Зарубіжна література» /Уклад. І.Я.Філак. Ужгород : ВІК-У, 2023. 56 с.

Рекомендовано до друку вченою радою філологічного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
протокол № 9 від 28 червня 2023 року

Рецензенти:

Вегеш А.І., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету
Негер О.Б., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету

Посібник містить робочу програму з навчальної дисципліни «Вступ до слов'янської філології» та методичні рекомендації, необхідні для успішного засвоєння лекційного курсу і підготовки до практичних занять. Представлено завдання для практичних занять, самостійної роботи, питання для підсумкового контролю, словник основних термінів, що допоможе у підготовці майбутніх викладачів мовознавчих дисциплін у закладах освіти..

Для студентів галузі знань 01 Освіта /Педагогіка предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітньої програми «Українська мова і література. Зарубіжна література»

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
Робоча програма дисципліни.....	5
Рекомендовані джерела інформації.....	19
МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ і САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	23
Питання для підсумкового контролю.....	35
Зразки модульних контрольних робіт.....	38
Короткий термінологічний словник.....	42

ПЕРЕДМОВА

Метою вивчення навчальної дисципліни «**Вступ до слов'янської філології**» на освітній програмі «**Українська мова і література. Зарубіжна література**» є закласти основи славістичної підготовки, підготувати студентів-бакалаврів до вивчення основних філологічних курсів, ознайомити з актуальними проблемами сучасної славістики. Курс передбачає вивчення спорідненості слов'янських мов, питання формування окремих слов'янських етносів, характерних рис матеріальної та духовної культури слов'ян. У ньому подається загальний огляд наукових теорій про прабатьківщину слов'ян та надається увага історії слов'янської філології як науки в рамках слов'янознавства. Курс покликаний підготувати до більш поглибленого вивчення однієї із слов'янських мов, літератури і культури відповідної країни.

Завдання курсу “ Вступ до слов'янської філології” – виховання мовної особистості, носія національної духовності, шанувальника рідної та інших слов'янських культур. Такий підхід спрямовує на більш свідоме ставлення студентської молоді до розгляду питань про особливості світогляду, історії, культури, характеру, українців, інших слов'янських народів. У майбутній професійній діяльності, навчаючи рідній мові, такий учитель гідно представить її місце в системі світових, а також у сім'ї слов'янських мов.

РОБОЧА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

1.ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 90	1	12
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: 2 аудиторних – 44 самостійної роботи студента – 46	1	1
	Лекції:	
	24	12
	Практичні (семінарські):	
	20	-
Вид підсумкового контролю: залік	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	46	78

2.МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

ІНТ. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані практичні завдання в галузі середньої освіти, що передбачає застосування концептуальних методик освітніх наук, предметних знань, психології, теорії та методики навчання і характеризується комплексом та невизначеністю умов організації освітнього процесу в закладах середньої освіти.

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, й місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.

ЗК7. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях .

3.ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Вступ до слов'янської фолології» не потребує попереднього вивчення освітніх компонентів освітньої програми.

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Вступ до слов'янської філології»,

вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення

здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання(ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Знає основні історичні етапи розвитку предметної галузі	ПРН 1

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Вступ до слов'янської філології»:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
<i>Уміє оперувати</i> базовими критеріями та поняттями спеціальності	ПРН 5

<i>Здатний</i> цінувати різноманіття та мультикультурність, керуватися в педагогічній діяльності етичними нормами, принципами толерантності, діалогу й співробітництва	ПРН 11
<i>Уміє</i> працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.	ПРН 17

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- виконання письмових завдань;
- відповіді на семінарських заняттях;
- виконання індивідуальних завдань з демонстрацією практичних навичок;
- аналітичні звіти, реферати;
- розв'язування ситуативних задач;
- співбесіда за результатами самостійної роботи;
- тести;
- залік.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: **виконання письмових завдань, виступи на практичних заняттях.**

Форма модульного контролю: **відповідь на теоретичні питання, тестування**

Форма підсумкового семестрового контролю: залік.

Перевірка та оцінювання знань, умінь і практичних навичок студентів здійснюються за 100-бальною, ECTS та національною шкалами (табл.5.1).

Таблиця 5.1. Загальна шкала оцінювання: рейтингова, національна та ECTS

Загальна оцінка за один змістовий модуль складається з оцінок за результатами поточного модульного контролю та письмового тестування (табл. 5.2, 5.3).

Таблиця 5.2. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота				Презентаційні матеріали	Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4			
10	10	10	10	10	50	100

Таблиця 5.3. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота				Презентаційні матеріали	Модульна контрольна робота	Сума
T5	T6	T7	T8			
10	10	10	10	10	50	100

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	10	40	10	40
Презентація	1	10	1	10
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом		100		100

Поточне оцінювання проводиться під час практичних занять. Оцінка складається з оцінок за відповіді на практичних заняттях (1-10 балів за кожну відповідь), Відповіді на два теоретичні питання (1-5 балів на кожне питання), оцінок за тестовий контроль (1-10 балів), за участь в обговоренні виступів та презентаційних матеріалів (1-10) балів. Максимальна оцінка за модульне поточне оцінювання – **50** балів (табл.5.4).

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Модульний контроль проводиться шляхом аналізу показників поточної успішності та написання письмової модульної контрольної роботи, яка складається з вирішення тестових завдань та теоретичних питань. Оцінювання модульної контрольної роботи проводиться за **50-** бальною шкалою: два теоретичні питання по 10 балів, тестові завдання кожне по 3 бали. Пропонується 10 варіантів тестів по 10 питань в кожному варіанті. Всього 100 тестових завдань На кожне питання дається 5 варіантів відповідей. Правильними можуть бути від

однієї до 4 відповідей. За допомогою письмової модульної контрольної роботи оцінюється ступінь освоєння пройденого матеріалу за максимальною рейтинговою оцінкою від 0 до 50 балів. До цієї оцінки додається оцінка за модульне поточне оцінювання від 0 до 50 балів. Разом від 0 до 100 балів.

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модульна контрольна робота 1		Модульна контрольна робота 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)		
Теоретичні питання	2	20	2	20
Тести закритого типу з 5 варіантами відповідей; кількість правильних відповідей варіюється	10	30	10	30
Разом		50		50

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Шкала ECTS	Диференційована шкала	Недиференційована шкала	Мінімальний бал – максимальний бал
A	Відмінно	Зараховано	90-100
B	Добре		82-89
C	Добре		74-81
D	Задовільно		64-73
E	Задовільно		60-63
FX	Незадовільно	Не зараховано	35-59
F	Незадовільно		0-34

За результатами модульного контролю визначається підсумкова

рейтингова оцінка. Оцінка за залік визначається залежно від рейтингового балу. Загальна кількість балів, яку може здобути студент, – 100 балів. Вони досягаються шляхом сумування результатів оцінок за всі види робіт. Здобуті бали переводяться також в оцінку за чотирибальною національною шкалою.

Оцінку **«відмінно» (90-100 балів, А)** заслуговує здобувач, який усебічно, системно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом; вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях; засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває; вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

Оцінку **«добре» (82-89 балів, В)** – заслуговує здобувач, який повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях; має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування; під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправляє, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу.

Оцінку **«добре» (74-81 бал, С)** заслуговує здобувач, який у загальному роботу виконав, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок; вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність; опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою.

Оцінку **«задовільно» (64-73 бали, D)** – заслуговує здобувач, який знає

основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його в майбутній професії; виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок; ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою; допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

Оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) – заслуговує здобувач, який володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання й використання його в майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

Оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється здобувачу, який виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

Оцінку «незадовільно» (35 балів, F) – виставляється здобувачу, який володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім; допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою; не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення цієї дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи здобувача протягом семестру.

До складання заліку допускаються здобувачі вищої освіти, у яких підсумкова модульна оцінка за семестр становить не менше 35 балів і, яким зараховано всі види робіт за цей семестр.

Здобувач вищої освіти, підсумкова рейтингова оцінка якого складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний покращити її до початку підсумкового семестрового контролю під час чергування викладачів на кафедрі у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету. Інакше здобувач не допускається до складання заліку і в нього виникає академічна заборгованість.

Залік з навчальної дисципліни здобувач вищої освіти може не складати,

якщо він успішно пройшов усі модульні контролю та його влаштовує підсумкова модульна оцінка. Здобувачі вищої освіти, підсумкова модульна оцінка яких становить від 35 до 59, залік складають обов'язково. Здобувач освіти може підвищити на заліку рейтинговий бал, при цьому, за результатами складання оцінка не може бути менша за підсумкову оцінку, яку він отримав за результатами модульних контролів.

Залік проходить в усній формі. На залік виносяться теоретичні, практичні завдання в обсязі навчального матеріалу. Оцінювання результатів навчання здійснюється за 100-бальною шкалою. Оцінка за залік заноситься у відомість обліку успішності.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Слов'янська філологія як наука. Слов'яни в сучасному світі.

Тема 1. Предмет і завдання курсу "Вступ до слов'янської філології". Філологія як комплекс лінгвістичних та культурно-історичних дисциплін. Слов'янська філологія як галузь філологічних знань. Слов'янська філологія, її компоненти. Зміст і структура курсу. Роль курсу у формуванні національно-мовної особистості. Основні філологічні дисципліни, методи досліджень у лінгвістиці. Значення порівняльно-історичного методу в мовознавстві.

Тема 2. З історії становлення і розвитку слов'янської філології.. Виникнення слов'янської філології. Періодизація історії слов'янської філології. Основні культурні та наукові центри слов'ян. Дослідження в галузі слов'янської філології (І.Домбровський, В.Копітар, О.Востоков, І.Шафарик). Наукова діяльність І.Срезневського, О.Потебні, І.Франка та ін. Внесок Ф.Міклошича, Г.Ягича у вивчення слов'янських мов. Слов'янська філологія у другій половині XIX ст. Наукова діяльність академіка О.Шахматова, І.Бодуена де Куртене та ін. Дослідження українських науковців у галузі слов'янської філології. Слов'янська

філологія у XX столітті. Організація слов'язнавчих кафедр в університетах. Славістика у неслов'янських країнах. Актуальні завдання славістики XXI ст. Ознайомлення з творчим доробком славістів у загальноосвітньому закладі.

Тема 3. Слов'яни в сучасному світі. Слов'янські народи і мови (загальна характеристика). Етнонім "слов'яни". Етнічна близькість слов'янських народів. Основні культурні і наукові центри слов'ян.

Тема 4. Слов'янські мови та їх класифікація. Класифікація слов'янських мов. Слов'янські літературні мови та їх. Слов'янські країни, особливості їхніх мов. Слов'янські мови серед інших індоєвропейських мов.

Модуль 2.

Історична доля слов'янства

Тема 5. Етногенез слов'ян як комплексна проблема сучасної славістики. Пошуки прабатьківщини слов'ян. Територія розселення слов'ян (теорії). Дунайсько-Карпатська теорія. Вісло-Дніпровська теорія. Вісло-Одерська теорія. Розширення території праслов'янської мови на початку нашої ери.

Тема 6. Відомості про слов'ян. Відомості про слов'ян у античних авторів. Археологічні дані про слов'ян. Мовні зв'язки слов'ян із сусідніми народами.

Тема 7. Праслов'янська мова. Спільноіндоєвропейська мова – спільна мова всіх індоєвропейських народів. Праслов'янська мова як спільна прामова всіх слов'ян. Періодизація історії праслов'янської мови. Діалектне членування праслов'янської мови.

Тема 8. Матеріальна культура давніх слов'ян. Побудова житла. Розвиток ремесел у слов'ян. Сільськогосподарське виробництво, транспорт. Одяг, тканини, прикраси

Тема 9. Відображення у мові духовної культури давніх слов'ян. Джерела відомостей про суспільний устрій та духовну культуру давніх слов'ян. Суспільний устрій давніх слов'ян. Перші державні утворення у слов'ян.

Тема 10. Основні засади уявлень давніх слов'ян про навколишній світ. Язичництво як вияв давніх уявлень про навколишній світ. Язичницький пантеон богів і богинь. Слов'янська демонологія. Давній народний календар у слов'ян.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	Денна форма				Заочна форма			
	Усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		Л	П	с.р.		л	п	с.р.
1	2	3	4	7	8	9	10	13
1-й семестр				1-й семестр				
МОДУЛЬ 1.								
Тема 1. Предмет і завдання курсу " Вступ до слов'янської філології ".	8	2	2	4	8	2		6
Тема 2. З історії становлення і розвитку слов'янської філології	12	4	2	6	9	1		8
Тема 3. Слов'яни в сучасному світі.	10	2	2	6	9	1		8
Тема 4. Слов'янські мови та їх класифікація	12	4	2	6	8	2		6
Модульна контрольна робота								
Разом за модулем 1	42	12	8	22	44	6		28
МОДУЛЬ 2.								
Тема 5 Етногенез слов'ян як комплексна проблема сучасної славістики. Прабатьківщина слов'ян.	8	2	2	4	9	1		8
Тема 6. Відомості про слов'ян	8	2	2	4	11	1		10
Тема 7. Праслов'янська мова.	8	2	2	4	9	1		8
Тема 8. Матеріальна культура давніх слов'ян.	8	2	2	4	9	1		8
Тема 9. Відображення у мові духовної культури давніх слов'ян.	8	2	2	4	9	1		8

Тема 10. Основні засади уявлень давніх слов'ян про навколишній світ	8	2	2	4	9	1		8
Модульна контрольна робота								
Разом за модулем 2	48	12	12	24	56	6		50
Усього годин	90	24	20	46	90			78

6.3. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Денна форма	Заочна форма
1	Предмет і завдання курсу " Вступ до слов'янської філології ".	2	
2	Основоположники наукової славістики.	2	
3	Слов'яни в сучасному світі.	2	
4	Класифікації сучасних слов'янських мов: критерії, історія. Загальна характеристика східно-, західносло- та південнов'янських мов.	2	
5	Основні теорії прабатьківщини слов'ян	2	
6	Перші згадки про слов'ян у історичних джерелах. їх значення для вивчення етногенезу слов'ян.	2	
7	Поділ праслов'янської мовної території на діалектні зони: критерії, значення для сучасних класифікацій слов'янських мов. Проблема балто-слов'янської мовної єдності.	2	
8	Джерела відомостей про матеріальну культуру давніх слов'ян (історичні пам'ятки, мовні, археологічні, етнографічні дані). Сільськогосподарське виробництво у слов'ян.	2	
9	Уявлення давніх слов'ян про природу та оточуючий світ..	2	
10	Слов'янське язичництво. Демонологія	2	
	Разом	20	

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Основні філологічні дисципліни, методи досліджень у лінгвістиці. Значення порівняльно-історичного методу в мовознавстві.	4	6
2	Розвиток славістики у ХІХ ст.: напрями досліджень, наукові центри. Розвиток славістики у слов'янських країнах у ХХ ст. Підготувати презентації на одну з тем: 1. Дослідження українських славістів (Михайло Максимович, Олександр Колесса, Степан Смаль-Стоцький, Агатангел Кримський, Юрій Шевельов, О.Потебня) 2.. Дослідження західнослов'янських славістів (Й.Добровський, Любор Нідерле, Ян Міхал Розвадовський, Павел-Йозеф Шафарик) 3. Дослідження південнослов'янських славістів (В.Копітар, Франц Міклошич, Райко Нахтігаль, Ватрослав (Ігнатій) Ягич). 4. Дослідження зарубіжної слов'янської філології (Август Шлейхер, Антуан Мейє, Олаф Брок (Брок), Луї Поль-Марі Леже).	6	8
3	Слов'яни в сучасному світі. Державотворення новітньої доби у слов'янських народів. 1. Опрацювати та законспектувати статті: Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі "спільної колиски". К.: Видавн. центр "Академія", 2001. 152 с. Залізник Л. Походження східних слов'ян. <i>Дивослово</i> . 2001. №3. С. 26 – 28. 2. Підготувати презентацію на тему: Основні культурні та наукові центри слов'ян.	6	8
4	Сучасні слов'янські мови: лінгвістична характеристика. 1. Опрацювати та законспектувати статті: Кочерган М.П. Гілки слов'янських мов. Порівняльна характеристика. <i>Відродження</i> . 1994. №8. С.56-59. Коломієць Б.Т. Типологічні риси української літературної мови на фоні інших слов'янських . <i>Мовознавство</i> . 1992. №4. С. 3 – 10. Горбач О. Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських . <i>Зібрані статті</i> . III.	6	6

	<p><i>Історія української мови.</i> Мюнхен, 1993. С. 4-30.</p> <p>2. Підготувати таблицю, охарактеризувати кожен із сучасних слов'янських мов за таким планом: - у яких країнах поширена; кількість носіїв; система графіки, її особливості; діалектний поділ мовної території; перша писемна фіксація; час виникнення сучасної літературної мови; діалектна основа літературної мови; основоположники літературної мови.</p> <p>3. Теми рефератів/презентацій: 1. Слов'янські літературні мікроеми. 2. Мова бачванських русинів.</p>		
5	<p>Археологічні дані при вирішенні питання про розташування прабатьківщини. Вісло-Одерська гіпотеза локалізації прабатьківщини слов'ян.</p> <p>1. Теми рефератів: Вісло-Дніпровська теорія локалізації прабатьківщини слов'ян. Давні слов'яни через призму археологічних культур. Розселення слов'ян з території прабатьківщини.</p> <p>2. Підготувати повідомлення "Культура готів та праукраїнців в епоху черняхівської культури".</p>	4	8
6	<p>Відомості про слов'ян. Значення лінгвістичних даних у вивченні етногенезу слов'ян.</p>	4	10
7	<p>Праслов'янська мова. Взаємодія праслов'янської мови з іншими індоєвропейськими мовами. Основні процеси, що відбувалися у пізньопраслов'янський період</p> <p>1. Опрацювати та законспектувати статті: Півторак Г.П. Праслов'янська епоха у світлі сучасних наукових даних. <i>Мовознавство</i>. 1982. №2. Огієнко І. Праіндоєвропейська доба. У кн.: <i>Історія української мови: Хрестоматія</i>. Упрядн. С.Я.Єрмоленко, А.К.Мойсієнко. К.: Либідь, 1996. С. 138.</p> <p>2. Практичне завдання: Виписати 15-20 слів, що належать до основного словникового фонду і є спільною праслов'янською спадщиною у сучасних слов'янських мовах. Використати видання: <i>Етимологічний словник української мови</i>. За ред. О.С.Мельничука. К., 1982. Т.1-7.</p>	4	8

8	<p>Природне середовище, його вплив на побут давніх слов'ян. Допоміжні промисли (мисливство, рибальство, бортництво). Ремесла: гончарство, обробка заліза, ткацтво, деревообробка.</p> <p>Опрацювати та законспектувати статті: Карпенко Ю. О. Чи існував скотарський період слов'янського язичництва? <i>Мовознавство</i>. 1996. № 2-3. С. 12-17.</p>	4	8
9	<p>Джерела відомостей про духовну культуру давніх слов'ян. Суспільний устрій давніх слов'ян. Перші державні утворення у слов'ян.</p> <p>1. Опрацювати та законспектувати статті: Архангельська А.М. Мовна картина світу у слов'янській фразеології . <i>Слов'янський вісник</i>. 1998. Вип.1. С.210-213. Керста Р.Й. Особові назви утворені від загальних назв на означення професії, роду заняття (на матеріалі пам'яток української мови XVI століття). <i>Питання історії української мови: зб. наук. праць</i> . Відп. ред. Л. Л. Гумецька. Київ: Наук. думка, 1970. С. 141- 158.</p>	4	8
10	<p>Основні засади уявлень давніх слов'ян про навколишній світ. Язичництво як вияв давніх уявлень про навколишній світ. Язичницький пантеон богів і богинь. Слов'янська демонологія. Давній народний календар у слов'ян.</p>	4	8
	Разом	46	78

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ, ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

№	Найменування
1	Використання електронних платформ навчання Google Meet
2	Використання електронної платформи навчання Moodle
3	ПК
4	Мультимедійний проєктор

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Лучик В.В. Вступ до слов'янської філології: Підручник.— К.: ВЦ «Академія», 2008. 344 с.
2. Петріца Н.М. Вступ до славістичних студій: методичні рекомендації до проведення практичних занять. Ужгород, 2023. 45 с.
3. Левчук І. П. Вступ до слов'янської філології : робоча програма та методичні рекомендації для студентів напряму підготовки «Філологія (українська мова та література)». Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 72 с.
4. Семеног О. М. Вступ до слов'янської філології: Навчальний посібник. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. 190 с.
5. Чучка П. П. Вступ до слов'янської філології. Частина 1: Навчальний посібник. Київ: НМК ВО, 1988. 80 с.
6. Чучка П. П. Вступ до слов'янської філології. Частина 2: Навчальний посібник. Київ: НМК ВО, 1989. 76 с.

Допоміжна література

1. Баран В.Д. Давні слов'яни. К.: Альтернативи, 1998. 336 с., з іл.
2. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов. За ред. О. С. Мельничука. К., 1966. 595 с.
3. Даниленко Л. І., Русанівський В. М., Федонюк В. Є., Чумак В. В. Українське мовознавство у західних і південних слов'ян. К., 2005. 178 с.
4. Дорошенко Д. Слов'янський світ у його минулому й сучасному: Т. I- III. Відпов. ред. Ю. Томаш; наук. ред. Л. Белей. Ужгород, 2005. 403 с.
5. Досталь М. До історії становлення і розвитку славістики в Київському університеті святого Володимира. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, вип. 4. К., 1993. С. 45-67.

6. Енциклопедія українознавства. Загальна частина: В 3-х т. (перевидання в Україні). К., 1994-1995; Словникова частина: В 11-ти т.(перевидання в Україні). Львів, 1993. 2003.
7. Желєзняк І. М. Рось і етнолінгвістичні процеси Середнього Наддніпрянського Правобережжя. К., 1987. 204 с.
8. Зубов М. І. Лінгвотекстологія середньовічних слов'янських повчань проти язичництва. — Одеса, 2004. 336 с.
9. Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: Істор.-реліг. моногр. Вид. друге. К.: АТ "Обереги", 1994.
10. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.): Курс лекцій . За ред. В. І. Ярового. К., 2003. 632 с.
11. Історія слов'янських народів (Центральна та Південно-Східна Європа, від найдавніших часів до кінця ХVІІІ століття). Методичні рекомендації. Луганськ: Альма матер, 2002. 46 с.
12. Карпенко Ю. О. Українська гіпотеза . *Мовознавство*. 1993 .№ 5. С. 3- 8.
13. Карпенко Ю. О. Чи існував скотарський період слов'янського язичництва? *Мовознавство*. 1996. № 2-3. С. 12-17.
14. Коваленко Л.А. І.Я. Франко — історик-славіст. *Український історичний журнал*. 1966, № 8. С. 5-9.
15. Коломієць В. Т. Спорідненість слов'янських мов. К., 1962. 42 с.
16. Копилов С.А. Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина ХVІІ — початок ХХ ст.). Кам'янець-Подільський, 2005. 148 с.
17. Кравчук Р. З історії слов'янського мовознавства (видатні славістично-мовознавці). К., 1961. 140 с.
18. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис). К., 2000. 370 с.
19. Лукінова Т.Б., Півторак Г.П. Славістичні студії. *Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України — 75. 1930—2005: Матеріали до історії*. К., 2005.

20. Мосенкіс Ю.А. Трипільський прасловник української мови. - К.: НДІТІАМ, 2001. – 80 с.
21. Непокупний А. П. Балтійські родичі слов'ян. К., 1979. 183 с.
22. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. К., 1992. 414 с.
23. Огієнко І. Історія церковнослов'янської мови. Повстання церковнослов'янської мови. Костянтин і Мефодій. їх життя і діяльність. Варшава, 1926. 324 с.
24. Петров В. П. Етногенез слов'ян: Джерела, етапи розвитку і проблематика. К. 1972. 214 с.
25. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». К., 2001. 152 с.
26. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова? К. 1993. 200 с.
27. Півторак Г.П. Деякі методологічні проблеми дослідження етно- і глотогенезу східних слов'ян на сучасному етапі. *Мовознавство*. 2010, № 2—3
28. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». К., 2001
29. Півторак Г.П. Українсько-південнослов'янські лексичні паралелі як джерело реконструкції ранньої історії слов'янських племен. *Мовознавство*. 2008, № 2—3.
30. Скляренко В. Г. Русь і варяги: історико-етимологічне дослідження. К., 2006. 120 с.
31. Слов'янська філологія на Україні (1977-1981): Бібліографічний покажчик. Ч. I. Мовознавство. Фольклористика. К. 1983. 208 с.
32. Стрижак О. С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії. К., 1991. 224 с.
33. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі. К., 2000. 236 с.
34. Трофимович К. К. Практикум з порівняльної граматики слов'янських мов. Л., 1960. 227 с.

- 35.Царук О. В. Українська мова серед інших слов'янських : етнологічні та граматичні параметри.. Дніпропетровськ, 1998. 323 с.
36. Horálek K. Úvod do studia slovanských jazyků. Praha, 1962. 187 s.
37. Języki stowiańskie dziś. Nowe fakty. Pod. red. H. Fontańskiego. Katowice, 2001. 255 s.
- 38.Lehr-Spławinski T. O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian. Poznań, 1946. 237 s.
- 39.Lehr-Spławiński T. Studie i szkice wybrane z językoznawstwa słowiańskiego. Warszawa,1957.447 s.
40. Mały słownik kultury dawnych słowian.. Pod red. L. Leciejewicza. Warszawa, 1972. 675 s.
41. Moszyński K. Pierwotny zasiągjęsyka prasłowiańskiego. Wrocław – Kraków, 1951. 447 s.
- 42.Moszyński L. Wstęp do filologii słowiańskiej. Warszawa, 1984. 344 s. Stieber Z. Swiat językowy Słowian. Warszawa, 1974. 499 s.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

<https://institutes.lnu.edu.ua/slavonic-studies/> - Інститут славістики Львівського національного університеті імені Івана Франка.

<http://www.slu.cas.cz/> Slovanský ústav AV ČR (Інститут славістики Чеської академії наук)

<https://slavistika.phil.muni.cz/> - Інститут славістики філософського факультету Масарикового університету в Брно (Чеська Республіка)

<http://www.slavu.sav.sk/> Інститут славістики Словацької академії наук

МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ і САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема :Предмет і завдання курсу " Вступ до слов'янської філології ".

1. Укладіть тлумачний словник таких лінгвістичних понять: «слов'янські мови», «літературна мова», «національна мова», «державна мова», «рідна мова», «етнонім», «спорідненість мов» (див. енциклопедію «Українська мова»).

2. Ознайомтеся з висловлюванням відомого українського вченого, професора Андрія Білецького (1911–1995). А як ви розумієте поняття «філологія»?

Мовознавство та літературознавство часто, і не без підстав, об'єднують під однією назвою – філологія. Філологія – це давньогрецький термін, що складається зі слів «філос», тобто, той, хто любить, і «логос» – тут у розумінні «наука». Отже, філологію можна розуміти як науку про різні прояви людської мови, як усної, так і писемної (А. О. Білецький).

3. Опрацюйте тези праць німецького філософа Ганса Георга Гадамера (1900–2002) «Батьківщина і мова» та Василя Сухомлинського (1918–1970). Зверніть увагу на стиль текстів, ключові слова, визначте проблеми, на яких наголошують німецький і український науковці. Поміркуйте, що ж таке батьківщина для сучасної людини, яка живе в умовах глобалізації та підвищеної мобільності?

3.1. Батьківщина не просто місце тимчасового перебування, яке обирають і можуть міняти. Батьківщину не забувають. Вона, за знаменитим визначенням Шеллінга, щось споконвічне. ...Батьківщину забути не можна. Хоча батьківщина у цьому світі, де мобільність суспільства чимдалі зростає, вже не зовсім та, якою вона була в часи більшої осілості. ...Але що таке для нас батьківщина...? Де це місце і де воно було б, якби не було мови? Коли ми говоримо про споконвічність батьківщини, ми зараховуємо сюди передусім мову. ... в рідній мові струменить близькість до свого, у ній – звичаї, традиції й знайомий світ. ...Звичайно, кожен, хто досконало володіє своєю рідною мовою, може вивчити інші мови й, зрештою, досягти певної межі досконалості. Проте вирішальний момент полягає ось у чому: хто живе у вигнанні, той не може сам повернутися до власного мовного світу, власної волі. Коли прибулий у чужу країну почувається як гість у мовному середовищі цієї країни, він ще не втратив своєї батьківщини... ...у реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина. Рідна мова вміщує для кожного елемент зв'язку зі споконвічною батьківщиною. ...Життя – це заглиблення в мову. Кожен, хто прагне освоювати чужий край і чужу культуру, повинен шукати можливостей заглибитись в іншу мову. У цьому полягає перелом, якого не уникнути і який повинен допомогти вилікуватись,

якщо людина хоче вижити в нових умовах. Взагалі лікування – це не те, що ми звикли мати на увазі в нашому технократичному суспільстві, коли, наприклад, звертаються до лікаря. Лікуватись – це імператив життя для самого хворого. Хвороба полягає в тому, що людина втрачає навички комунікативного мовлення, якщо більше не чує своєї власної мови. Такий людський вимір будь-якого вигнання (Г. Гадамер).

3.2. Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова. Тільки той, хто може осягти своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини. Людина, яка не любить мови рідної матері, якій нічого не промовляє рідне слово, – це людина без роду і племені. Батьківщина – це твоє рідне слово. Знай, бережи, збагачай велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це мова великого народу, великої культури. Українською мовою написані невмирущі твори Котляревського і Шевченка, Франка і Лесі Українки... (В. Сухомлинський).

4. Поміркуйте над інформацією, наведеною українським дослідником Пилипом Селігеєм у книзі «Мовна свідомість: структура, типологія, виховання» (К., 2012). Чи варто розглядати глобалізацію як загрозу мовам? Як можна захистити мову в епоху глобалізації? Мало не щотижня у світі вимирає якась мова. І темпи «мовної смертності» дедалі наростають. За вірогідними прогнозами, з 6000 мов, якими людство розмовляє нині, до 2100 р. переважна більшість не доживе. Відомий фахівець з еколінгвістики М. Краусс до цілковито захищених відносить лише 300 мов, тобто 5 % від загальної кількості, а решту 95 % – до мов із різним ступенем загроженості, що, напевно, вийдуть з ужитку протягом цього століття.

Вимирають не тільки безписемні племінні чи «одноаульні» мови. Недоля ця загрожує й відносно розвинутих літературним мовам, які не поширені або малопоширені в усіх тих сферах, де їм належить повнокровно побутовувати (держуправління, діловодство, судочинство, освіта, наука, мистецтво, церква, книговидання, ЗМІ, 16 Інтернет, сфера послуг тощо). Шанс вижити мають лише мови добре внормовані, багатofункціональні й – що важливо! – поціновані з

боку своїх носіїв. А решта приречена в перспективі на невпинне звуження життєвого середовища, скорочення кількості мовців, стирання самобутності і, як наслідок, – зникнення з мовної карти планети (П. О. Селігей).

5. Укладіть схему-класифікацію слов'янських мов (див. список літератури).

6. Позначте на карті (використовуючи кольорове розмежування підгруп) території проживання сучасних слов'янських народів, з'ясуйте назви столиць слов'янських держав.

7. З'ясуйте, що спільного і чим відрізняються слова: укр. жито – рос. рожь, укр. цибуля – рос. лук, укр. блискавка – рос. молния, укр. дитина – рос. дитя, укр. серце – рос. сердце. Знайдіть відповідники цих слів у білоруській, польській, болгарській мовах.

ТЕМА: Основоположники наукової славістики.

1. Кому зі славістів Т. Шевченко написав присвяту до поеми «Єретик»? Що Вам відомо про цього науковця?

2. Відомий український мовознавець Степан Смаль-Стоцький (1859–1938) припускав розвиток української мови з праслов'янської і стверджував, що українська мова більш близька до мови сербської, аніж до російської, чим викликав неприйняття науковців на довгі десятиріччя. Як сьогодні в наукових колах сприймається така теза?

3. Підготуйте презентацію-біографію про одного з учених-славістів (на вибір).

4. З'ясуйте центри славістики в слов'янських державах. 5. Поміркуйте над висловлюванням російського письменника Костянтина Паустовського (1892–1968): «За ставленням кожної людини до своєї мови можна абсолютно точно судити не тільки про її культурний рівень, а й про її громадську цінність».

6. Прокоментуйте думку, висловлену українським публіцистом, ученим Віталієм Карпенком. Аргументуйте свою позицію. «Що глибше людина поринає в невичерпні мовні надра, що пильніше вивчає мовні багатства, то більше переконується, що досконало мови вона ще не знає» (Віталій Карпенко).

ТЕМА : Слов'янські мови та діалекти. Східнослов'янські мови.

1. Укладіть тлумачний словник лінгвістичних понять (див. позиції 1, 5

списку літератури): «білорусизми», «білорусистика», «білоруська мова», «діалект», «російська мова», «русизми», «росіянізми», «русистика», «українська мова», «україністика».

2. Ознайомтеся з висловлюваннями відомого українського вченого Михайла Драгоманова (1841–1895) та турецького письменника Назима Хікмета (1902–1963). Прокоментуйте їх. Висловіть та аргументуйте власне ставлення до української мови. Українська мова в багатстві, витонченості й гнучкості не поступається ані жодній із сучасних літературних мов слов'янства... (М. Драгоманов).

Я дуже люблю українську мову, мені здається, що вона звучить серед слов'янських мов так само, як італійська серед своїх сестер (Н. Хікмет).

3. Прочитайте «Заповіт» Т. Шевченка в перекладі східнослов'янськими мовами, порівняйте з оригінальним текстом. Знайдіть у текстах специфічні риси кожної із мов, прокоментуйте їх.

ЗАВЕЩАНИЕ

Как умру, похороните На Украине милой, Посреди широкой степи Выройте могилу, Чтоб лежать мне на кургане, Над рекой могучей, Чтобы слышать, как бушует Старый Днепр под кручей. И когда с полей Украины Кровь врагов постылых Понесет он... вот тогда я Встану из могилы – Подымусь я и достигну Божьего порога, Помолюся... А покуда Я не знаю Бога. Схороните и вставляйте, Цепи разорвите, Злою вражескою кровью Волю окропите. И меня в семье великой, В семье вольной, новой, Не забудьте – помяните Добрым тихим словом. Російською мовою переклав Олександр Твардовський

ЗАПАВЕДЗЬ

Як памру я, похавайце На Ўкрайне мілай, Сярод стэпу на кургане, Дзе продкаў магіла: Каб нязмеранае поле, Дняпро і абрывы Было відна, – было чутна, Як раве бурлівы! Як пагоняць з Украіны У сіняе мора Кроў варожжу... Во тады я І нівы і горы – Ўсё пакіну й да самога Бога палунаю Маліціся... А да тых пор – Бога я не знаю! Пахавайце ды ўставайце, Кайданы парвіце І варожай злой крывёю Волю акрапіце! І мяне у сям'і вялікай, Ў сям'і новай, вольнай, Не забудзьце памянуці Добрым ціхім словам. Білоруською мовою переклав Янка

Купала

4. З'ясуйте етимологію назв місяців у кожній зі східнослов'янських мов. Запишіть відомі варіанти українських назв місяців.

ТЕМА : Слов'янські мови та діалекти. Західнослов'янські мови

1. Поміркуйте, які фонетичні риси західнослов'янських мов характерні також для східнослов'янських? Аргументуйте прикладами лексем.

2. Прочитайте «Заповіт» Т. Шевченка у перекладі польською мовою. Знайдіть у тексті специфічні риси польської мови, прокоментуйте їх. Що спільного з українським текстом?

TESTAMENT

Kiedy umrę, na wysokiej Schowajcie mogile Mnie, wśryd stepu szerokiego W Ukrainie miłej: Żeby łany płaskoskrzydłe I Dniepr, i urwiska Widać było, słychać było, Jak się rączy ciska. A gdy spłuczę z Ukrainy Do siniego morza Wrażą krew, to wtedy rzucę Gyry i bezdroża – Wszystko rzucę i powrycę Do samego Boga Z modlitwami! Ale przedtem Nie uznaję ja Boga! Pochowajcie, zanim sami Kajdany zerwiecie I posoką złą i wrażą Wolność obmyjecie. A mnie zaś w rodzinie waszej Mocnej, świeżej, nowej Przypomnijcie, wspominając Łagodnymi słowy.

Польською мовою переклав Леон Пастернак

3. Ознайомтеся з висловлюваннями вчених-славістів про мову, висловіть власне бачення проблеми.

3.1. Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, сутність нашої свідомості... Мова – форма нашого життя, життя культурного і національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання. Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції (Іван Огієнко (церк. Іларіон; 1882–1972)).

3.2. Німецький учений Вільгельм фон Гумбольдт (1767–1835) вважав, що мова – це діяльність індивіда, яка тісно пов'язана з народною (національною) самосвідомістю. «У мові ми завжди знаходимо сплав власне мовного характеру

з тим, що мова перейняла від характеру нації... мова може бути побудована тільки з допомогою нації, якій вона належить».

3.3. Швейцарський учений-лінгвіст Фердинанд де Соссюр (1857–1913) аргументовано доводив, що мови не народжуються й не помирають, вони не мають дитинства, юності, зрілості, старості. Мова може зникнути, померти тільки внаслідок насильницької смерті, тільки тоді, коли знищують народ, носія цієї мови.

4. Поміркуйте над роздумами Ліни Костенко та проведеними нею паралелями. Чи погоджуєтеся Ви з авторкою?

Власне, Варшава для мене – це Столиця-Воїн. Досить поглянути на різницю нашого і польського гімнів: це ж вони тільки на позір такі подібні. В нашому гімні Україна пасивно «ще не вмерла» – ба навіть замінили літеру: «Ще не вмерла України / ні слава, ні воля». Так ніби зміна однієї літери додає оптимізму до ситуації. А в польському – «Jeszcze Polska nie zginęła», тобто «не загинула», оскільки бореться, протистоїть. І не розлога меланхолія, що, бачте, хвалити Бога, ані Україна не вмерла, ані Дніпро та його гори, а – екзистенційна формула виживання держави. Держава – це ми, це кожен з нас: «Jeszcze Polska nie zginęła / Róki my żyjemy», – Польща не загинула, допоки МИ живі, допоки ми є. Отже, захистимо, не дамо поневолити, не залишимо в біді. В нашому гімні ми обіцяємо самі собі, що «ще нам браття молодії, / усміхнеться доля» (до речі, а которі старші, тим доля набурмоситься і усміхатися не буде?!). От і досі – сидимо й чекаємо, доки усміхнеться, і «воріженьки» розтануть на сонці гейби той цукор. А поляки тим часом про свої інтенції говорять чітко: «Co nam obca przemoc wzięła, / Szablą odbierzemy» – «Те, що в нас відняла чужа сваволя, / ми відберемо шаблею» (Ліна Костенко).

5. Прочитайте «Заповіт» Т. Шевченка у перекладі чеською та словацькою мовами. Знайдіть у текстах специфічні риси цих мов, прокоментуйте їх. Що спільного з українським текстом?

ODKAZ

Až já umřu, pochovejte mě kdes na mohyle, vprostřed stepi nedohledné. v Ukrajině milé, aby lány širých polí, Dněpr, srázy stinné bylo vidět, bylo slyšet, s

hukotem jak plyne. Až ponese z Ukrajiny nepřátel krev zlobnou... tehdy i já rozloučím se se svou zemí rodnou, opustím své milé, lány – duch se k bohu vrátí s modlitbou... Však do té chvíle – nechci boha znáti. Pochovejte a vstávejte, zlomte pouta v boji, nepřátelskou zlobnou krví zkropte volnost svoji. Na mě v rodině své velké, v svazku volném, novém vzpomeňte si potom jednou nezlým, tichým slovem.

Чеською мовою в перекладі Яна Туречека-Їзерського

ZÁVET

Keď ja zomriem, zahrabte ma, Bratia, na mohyle, Prostred stepi širo-širej, V Ukrajine milej By úrodné lány polí, Dneper prostred lúčín Bolo vidieť, bolo počuť, Ako reve – hučí. Keď poniesie z Ukrajiny Do belasých morí Krv tyranskú, potom i ja Rodné lány, hory, Všetko nechám, potom uznám Všemocného Boha, – pomodlím sa... No dovtedy – Ja nepoznám Boha. Pochovajte. A povstaňte, Putá zlomte smelo A polejte slobodienku Krvou nepriateľov! A na mňa vo veľkom rode, V rode voľnom, novom, Pamätajte, spomeňte si Dobrým, tichým slovom.

Словацькою мовою переклав Юліус Кокавець

7. Označte sa z textom із підручника «Чеська мова». Чи є слова, зрозумілі для вас? Спробуйте перекласти текст.

Nejstarší vysokou školou v Čechách je Univerzita Karlova (UK) v Praze. Jako každá univerzita má Karlova univerzita různé fakulty humanitního a přírodovědeckého zaměření: pedagogickou, právní, sociálních věd, teologickou, přírodovědeckou, matematicko-fyzikální, 24 lékařskou. Na rozdíl od Národní Ševčenkovy univerzity v Kyjevě tady se studuje jazyk a literaturu na filozofické fakultě. Do Prahy přijíždí mnoho zahraničních studentů z různých států. Jsou to Ukrajinci, Slovinci, Bulhaři, Angličané, Arabové a mnozí jiní. Nejdříve se musí učit češtině. Všichni studenti poslouchají přednášky z různých předmětů.

7. Чеський письменник Мілан Кундера зазначає: «Відродження чехів як нації – не заслуга військової сили або політичного таланту. Наріжний камінь тут – могутнє інтелектуальне зусилля, аби відновити літературну чеську мову». Чи має рацію письменник? Поміркуйте.

8. Прочитайте текст. Висловіть власне ставлення до запропонованих у ньому позицій. З'ясуйте сутність поняття «мовна стійкість» та поміркуйте над

проблемою мовної стійкості на прикладі слов'янських народів.

МОВНА СТІЙКІСТЬ

Мові належить головна об'єднувальна роль у процесах виникнення етносу, нації, держави. На етнічному рівні самоусвідомлення спільна мова, а вже потім звичаї й релігія, дає народові відчуття своєї єдності і водночас відокремлює його від інших народів. Доки народ спілкується своєю мовою, доти він зберігає себе, не розчиняючись в інших етносах як субстрат інонаціональних утворень. Класичний приклад притаманної простому народові стихійної мовної стійкості, ототожнення своєї мови із своєю нацією дав Ярослав Гашек у одному з епізодів «Пригод бравого вояка Швейка». Швейком командує підпоручник Лукаш, його земляк, але розмовляють вони різними мовами. Лукаш належить до германізованих чехів і говорить лише по-німецьки. На запитання Лукаша, чому він розмовляє чеською мовою, Швейк відповідає: «Бо я чех, пане підпоручнику». – «А я тоді хто?» – питає Швейка Лукаш. «Не знаю», – відповідає Швейк. За цим нехитрим діалогом постає глибина національного розколу, що його спричиняє відчуження від рідної мови окремих соціальних груп. В імперських умовах першою асимілюється, як правило, вища верства підневільного народу, оскільки денационалізація здійснюється передусім через введення імперської мови в систему освіти. «Кадетська школа виховала з нього гібрида, – писав Я. Гашек про підпоручника Лукаша. – В товаристві говорив по-німецьки, писав по-німецьки, але книжки читав чеські, а коли викладав у школі однокласників, що складалася з самих чехів, казав їм на вухо: «Будьмо чехами, але про це ніхто не повинен знати. Я – теж чех». Він дивився на чеську національність, як на якусь таємну організацію, яку найкраще обходити здалеку». Загалом у плані досліджень з соціальної й національної психології цікаво було б порівняти ступінь піддатливості різних національних еліт до асиміляції з панівною нацією в однакових умовах поневолення, оскільки, як зауважив відомий американський соціолінгвіст У. Лабов, мовні проблеми потрібно вирішувати, завжди пам'ятаючи про те, що вони врешті-решт є проблемами аналізу соціальної поведінки.

ТЕМА : Слов'янські мови та діалекти. Південнослов'янські мови

1. Прочитайте «Заповіт» Т. Шевченка у перекладі болгарською мовою. Знайдіть у тексті специфічні риси цієї мови, прокоментуйте їх. Що спільного з українським текстом?

Щом умра, ме погребете нейде на могила посред степите широки на
Украйна мила, та скалите над водата, Днепър и полята да се виждат, да се чува,
как реве реката. Щом помъкне от Украйна Днепър към морето кърви вражи – аз
тогава планини, полета ще оставя, ще отида чак при бога в рая да се моля.
Дотогава господ аз не зная. Погребете ме, станете, прангите счупете, с вражи
кърви свободата щедро наръсете. И в семейството велико, свободно и ново не
забравяйте, спомнете и мен с добро слово.

Болгарською мовою переклав Дмитро Методієв

2. Підберіть до болгарських слів українські відповідники: добро утро, добър ден, добър вечер, лека нощ, довиждане, как сте; добре, благодаря, моля, много, недобро, може, с удоволствие; на колко сте години, аз съм на... години, къде живете; не разбирам, честит рожден ден, къде се намира хоте

3. Прочитайте «Заповіт» Т. Шевченка у перекладі сербською мовою. Знайдіть у тексті специфічні риси цієї мови, прокоментуйте їх. Що спільного з українським текстом?

ЗАВЕШТАЊЕ

Кад умрем, сахраните ме Тамо у могили Сред степе предивне На милој
Украјини. Да бих поље широко, И Дњепар, и прокоп Гледати, чути мого Како
певају громко И како из Украјине Односе у сиње море Крв злочинца... Тад ћу да
минем И поље и горе, Устанем и стигнем До Бога самога Да се молим... А до тада
Не знам ни за Бога. Сахраните, па устајте, Окове разбијте Крвљу непријатеља
Слободу залијте. А мене у породици Великој, слободној, новој Помените у
прилици Добрим, тихим словом.

Сербською переклав Радослав Пайкович

4. Український дослідник О. Стрижак звернув увагу на наявність у сербській та українській мовах низки семантично майже тотожних слів: ватра, вулиця, гинути, дихати, збірка, лаяти, людство, люлька, плетиво, сукня. У чому причина такої схожості?

5. З'ясуйте, якими етикетними мовними формулами послуговуються в ситуації вітання у сербській, хорватській і словенській мовах.

ТЕМА: Праслов'янська мова. Взаємодія праслов'янської мови з іншими індоєвропейськими мовами. Основні процеси, що відбувалися у пізньопраслов'янський період

1. Відтворіть праслов'янські форми поданих пар слів, з'ясуйте наявні чергування в цих словах: мету – мести, плету – плести, веду – вести.

2. Які фонетичні процеси відбулися в цих словах: плакати – плач, сікти – січ, сухий – суша, носити – ноша, ходити – ходжу?

3. Які ознаки прикметників: добрая, добр? Для яких мов такі форми характерні?

4. За етимологічними словниками поясніть зв'язок слів дихати – душа, дихання – дим, укр. наврочити – рос. рок «доля», роковой «фатальний, згубний».

5. З'ясуйте з допомогою словників, як реалізувались у різних слов'янських мовах спільноіндоєвропейські слова: земля, сонце, вечір, весна, вогонь, вода, сніг, вітер, блискавка, дерево, береза, зерно.

6. Як Ви розумієте вислів Івана Олександровича Бодуена де Куртене (1845–1929) «Хто змішує звук і літеру, письмо і мову, той лише з труднощами відучиться, а, може, так і ніколи і не відучиться змішувати людину з паспортом, а людську гідність з чином і званням»? Чи погоджуєтесь Ви з мовознавцем?

7. Поміркуйте над висловлюванням українського письменника, мовознавця Бориса Антоненка-Давидовича (1899-1984): «Мова – це щось далеко більше за зв'язок між людьми, це – відбиток свідомості, це – вияв самої особистості».

ТЕМА: Джерела відомостей про матеріальну культуру давніх слов'ян (історичні пам'ятки, мовні, археологічні, етнографічні дані). Сільськогосподарське виробництво у слов'ян.

1. Представте культуру кожної слов'янської країни (на вибір): реферат, виступ, візитка, інсценізація, вірш, пісня.

2. Науковці відзначають багато спільних рис у календарних обрядах українців,

росіян, білорусів, сербів, хорватів, чорногорців, македонців, чехів, словаків і поляків. Доведіть, що це справді так.

3. Порівняйте описані в текстах свята, обряди з українськими. Чи є спільні елементи? Чи є різниця? Чим це зумовлено?

3.1. Словацьке свято «годи». Ідея свята – вдячність духам і язичницьким богам за багатий урожай, молитва за врожай майбутнього року. Це було не тільки громадське свято, але й сімейне, на нього запрошувались як близькі, так і далекі родичі. У кожному домі серйозно готувались до свята: наводили лад в оселі, запікали гусей, варили пиво.

3.2. Польське свято Малгожати пов'язували з багатим урожаєм хліба. Говорили: «свята Малгожата – краща жниця», «свята Малгожата – хліба повна хата». Перші груші, що дозрівали саме до дня Малгожати, називали малгожатками. На свято Бартломія намагались визначити погоду на зиму: «Святий Бартломею, тримай кожух на плечах» («Swiety Barttomieju, trzymaj kozuch na ramieniu»). Вважали, що «суха погода на Бартломея – морозної зими надія» («Susza w swietego Barttomieja-mroznej zimy jest nadzieja»). Від зимової погоди залежав урожай озимих культур.

3.3. Словенське свято Мартіна – це день сімейної вечері, до якої обов'язково готують гуску та зроблене із зібраного влітку винограду вино. В обрядах, які проводили словенці у Юріїв день, відбилися найдавніші уявлення про весняне пробудження природи, про магічну силу зелені, квітів, які збирали на луках і прикрашали будинки, людей, тварин. Це свято називали також «Зелений Юрій», головним персонажем свята був чоловік, прикрашений зеленню.

3.4. Болгарське свято Ладування, або ворожіння на перснях, – це дівоче свято, яке відбувається на Новий рік. Готуючись до ворожіння, в чавунчик з джерельною водою разом із символами родючості – вівсом і ячменем – дівчата кладуть свої персні, прив'язані червоною ниткою до букету, що складається з плюща, дикої герані, базилика. Після виконання обрядових танків чавунчик залишають на ніч під відкритим небом, а поряд з ним починається ворожіння на долю.

ТЕМА: Уявлення давніх слов'ян про природу та оточуючий світ.

Слов'янське язичництво. Демонологія

1. Проаналізуйте казки слов'янських народів. Назвіть головних героїв казок, схарактеризуйте мову казок. Що спільне в казках Ви спостерегли? Чи наявні відмінні риси?

2. Опрацюйте текст легенди «Людина», записаної сербським дослідником Йованом Дучічем. Які спільні риси з українськими легендами можна простежити?

На п'єдесталі сидить мати з бронзи і годує сина своїми великими темними грудьми. Чути, як залізне молоко ллється у дитяче металеве тіло і як дитина росте й дуже розвивається. Яке дивне немовля! Коли воно зійде з рук материних і стане людиною, яку величність сили покаже в житті. Його залізне серце задзвенить у дотику з горем тріумфально, як звучать мечі. Його шляхами співатимуть хори шанувальників. Одного дня дитина стала чоловіком. У його венах бурхала дужа залізна кров. Об його груди розбивалися біди і падали розчавлені йому під ноги. Переможно і гордо стояв він між натовпами. Люди його боялися, бо він був страшним, а жінки любили, бо був лютий. Це був єдиний чоловік, що не скуштував горя. Але, оскільки він його не зустрів поза собою, він його знайшов у собі. Він відчув, що має душу. Вона його мучила своїми нездоланими питаннями і роз'їдала його металеве серце. Думки линули глибинами його духу, залишаючи сліди отрути, холодні, як змія. У нього була душа, і вона гнала його, як усіх смертних і мізерних. Сильний між іншими, він був дрібним перед собою... Тоді він відчув, скільки страшного болю у цьому: не бути, як інші, але бути все ж таки лише людиною (Переклала з сербської Олена Дзюба).

3. У Т. Шевченка є поезія «Подражаніє сербському». Поету пощастило відчувати й осягнути багатство й велич саме сербської народної пісні. Прочитайте цей текст, познайомтеся з версіями науковців стосовно появи цього твору.

Питання для підсумкового контролю

1. Славістика. Слов'янська філологія, її компоненти.

2. Слов'янські народи і мови (загальна характеристика).
3. Етнонім "слов'яни".
4. Етнічна близькість слов'янських народів.
5. Слов'янські літературні мови, їх типологічна характеристика.
6. Особливості алфавітів слов'янських народів.
7. Виникнення слов'янської філології.
8. Періодизація історії слов'янської філології.
9. Основні культурні та наукові центри слов'ян.
10. Дослідження в галузі слов'янської філології (Й.Добровський, В.Копітар, О.Востоков, І.Шафарик).
11. Наукова діяльність І.Срезневського, О.Потебні, Ф.Буслаєва та ін.
12. Внесок Ф.Міклошича, Г.Ягича у вивчення слов'янських мов.
13. Слов'янська філологія у другій половині ХІХ ст.
14. Наукова діяльність академіка О.Шахматова, І.Бодуена де Куртене та ін.
15. Дослідження українських науковців у галузі слов'янської філології.
16. Слов'янська філологія у ХХ столітті.
17. Організація слов'янознавчих кафедр в університетах.
18. Славістика у неслов'янських країнах.
19. Актуальні завдання славістики ХХІ ст.
20. Слов'янські країни, народи, особливості їхніх мов.
21. Етнічна та генетична близькість слов'янських народів.
22. Класифікація слов'янських мов.
23. Слов'янські мови серед інших індоєвропейських мов.
24. Етнонім "слов'яни", пошуки прабатьківщини слов'ян.
25. Спільноіндоєвропейська мова – спільна мова всіх індоєвропейських народів.
26. Територія розселення слов'ян. Дунайсько-Карпатська теорія.
27. Вісло-Дніпровська теорія розселення слов'ян.

28. Вісло-Одерська теорія розселення слов'ян.
29. Розширення території праслов'янської мови на початку нашої ери.
30. Заселення Балканського півострова.
31. Відомості про слов'ян у античних авторів. Римські автори.
32. Відомості про слов'ян у готських джерелах.
33. Відомості про слов'ян у візантійських авторів.
34. Відомості про слов'ян у східних авторів.
35. Мовні зв'язки слов'ян з іншими народами. Слов'яно-готські мовні відносини.
36. Запозичення з грецької та латинської мов.
37. Слов'яно-фінські мовні відносини.
38. Слов'яно-тюркські мовні відносини.
39. Праслов'янська мова як спільна прामова всіх слов'ян.
40. Періодизація історії праслов'янської мови.
41. Діалектне членування праслов'янської мови.
42. Мовні зв'язки слов'ян із сусідніми народами.
43. Мовні процеси праслов'янської мови та їхні наслідки в сучасних слов'янських мовах.
44. Археологічні дані про слов'ян. Лужицька археологічна культура.
45. Поморська археологічна культура.
46. Культура підкльшових поховань.
47. Пшеворська археологічна культура.
48. Зарубинецька археологічна культура.
49. Черняхівська археологічна культура.
50. Матеріальна культура давніх слов'ян періоду родового ладу.

Зразки модульних контрольних робіт

Модульна контрольна робота №1

I. Тестові завдання.

1. Скільки груп мов виділяють у складі індоєвропейської сім'ї?
а)15; б)10; в)7; г)25.
2. Які мови становлять моногрупи індоєвропейської мовної сім'ї?
а) індоарійська, іранська, кельтська;
б) грецька, албанська, вірменська;
в) германська, балтійська, албанська.
3. Які мови входять до південної підгрупи слов'янських мов:
51. а) польська, чеська, словацька, верхньолужицька, словінська;
б) українська, російська, білоруська, староукраїнська, старобілоруська, давньоруська;
в) болгарська, македонська, сербохорватська, словенська, вимерла старослов'янська, давні форми болгарської, сербської мов.
4. Які мови входять до західної підгрупи слов'янських мов?
52. а) польська, чеська, словацька, верхньолужицька, нижньолужицька, серболужицька, вимерла полабська, старопольська, старочеська, словінська;
б) болгарська, македонська, сербохорватська, словенська;
в) українська, російська, білоруська, староукраїнська, старобілоруська, давньоруська.
5. Які мови становлять східну підгрупу слов'янських мов?

- 53.а) болгарська, македонська, сербохорватська, словенська;
б) російська, українська, білоруська, староукраїнська, старобілоруська, давньоруська;
в) польська, чеська, словацька, верхньолужицька.
- 54.6. До якої підгрупи слов'янських мов індоєвропейської сім'ї належить українська мова?
- 55.а) західна; б) східна; в) південна
6. Який серед поданих критеріїв спорідненості вважається найпереконливішим, але найважчим для застосування?
- 56.а) морфологічний; б) лексичний; в) фонетичний.
7. Назвіть прізвище російського філолога, автора досліджень з мовознавства, літературознавства, мистецтвознавства, міфології і фольклористики:
а) І. Бодуен де Куртене; б) Ф. Буслаєв; в) Г. Ягич.
8. Який український філолог досконало володів понад шістдесятьма мовами?
а) Кримський; б) Богородицький; в) Потебня.
9. Назвіть прізвище словенського мовознавця, одного із фундаторів порівняльно-історичного вивчення граматики і лексики слов'янських мов:
а) Міклошич; б) Виноградов; в) Богородицький.
10. Назвіть прізвище чеського і словацького вченого, одного із фундаторів методу порівняльного вивчення слов'янських мов:
а) Олександр Востоков; б) Павло Шафарик; в) Памва Беринда.
11. Назвіть прізвище чеського славіста, який заклав основи наукової славістики:
а) І. Срезневський; б) Й. Домбровський; в) Г. Ягич.

II. Охарактеризуйте кожну з сучасних слов'янських мов за такою схемою:

а) у яких країнах вона поширена; б) скільки носіїв у неї; в) коли вперше зафіксована у писемній формі; г) який алфавіт використовує; ґ) які соціальні функції виконує.

Модульна контрольна робота №2

I. Тестові завдання.

1. На які діалектні групи ділиться праслов'янська мова?
 - а) західну і східну; б) північну і південну; в) південну і західну;
 - г) східну і північну.
2. Скільки років тривав період праслов'янської мови?
 - а) 3000 років; б) 7000 років; в) 2500 років.
3. Міграційна і автохтонна теорії – це теорії походження:
 - а) слов'ян; б) старослов'янської мови; в) західного діалекту.
4. У розвитку мови на які сполуки перетворилися сполуки ort, olt, ert, elt:
 - а) rot, lot, ret, let; б) tor, tol, ter, tel; в) tro, tlo, tre, tle.
5. Які мови становить західна діалектна група?
 - а) північнослов'янська; б) південнослов'янська; в) західнослов'янська; г) східнослов'янська.
6. Які мови становить східна діалектна мова?
57. а) східнослов'янську і південнослов'янську; б) північнослов'янську і західнослов'янську; в) південнослов'янську і північнослов'янську; г) східнослов'янську і західнослов'янську.
7. Коли почалися контакти слов'ян з готами?

58. а) у кінці II ст. н.е., коли готи просуваються в напрямі північно-західного Причорномор'я; б) у середині IV ст. н.е., коли готи воювали проти антів; в) у кінці I ст. н.е., коли готи з'явилися у пониззі Вісли.

8. Який характер мали слов'яно-романські мовні контакти?

а) торговельний та військовий; б) військовий та адміністративний; в) виробничо-побутовий та торговельний.

9. Які відомості лягли в основу Дунайсько-Карпатської теорії розселення слов'ян?

а) розповідь Літописця Нестора; б) розповідь у Баварській хроніці XIII ст.; в) розповідь польських середньовічних хроністів.

10. Хто з учених славістів відстоював Вісло-Дніпровську теорію походження слов'ян?

а) П.Й. Шафарик, С.М. Соловйов, О.Л. Погодін; б) П.Й. Шафарик, Я. Розвадовський, Л.Нідерле; в) П.Й. Шафарик, Л.Нідерле, О.М. Трубачов.

11. Які аргументи використовують прихильники Вісло-Одерської теорії походження слов'ян?

а) дані матеріальної культури; б) свідчення античних авторів; в) мовні дані.

12. Назвіть хронологічні рамки Зарубинецької археологічної культури:

а) кін. II ст. до н.е. – поч. II ст. н.е.; б) кін. III ст. до н.е. – поч. III ст. н.е.; в) початок першого тисячоліття н.е.

II. Окресліть територію праслов'янської мови на початку нашої ери у термінах фізичної географії.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Основні терміни подано за виданням: Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології : підручник. 2-ге вид., допов. і переробл. К. : ВЦ «Академія», 2013. 344 с.

Адстрат (лат. adstratum – нашарування) – сукупність ознак мовної системи як результат впливу однієї мови на іншу за тривалого співіснування і контактів народів, що розмовляють цими мовами. Аієрархізм – невідокремлювання органічної й неорганічної природи, живої й мертвої матерії, людського й нелюдського, відсутність характерної для світосприйняття сучасної людини ієрархії між «вищим» і «нижчим».

Аналіз (грец. analysis – розкладання) – метод дослідження, що полягає в розкладанні мовного цілого (тексту) на його складники з метою пізнання їх сутності.

Антропоніми (грец. antropos – людина і опута – ім'я) – офіційні й неофіційні власні назви людини. Антропоцентризм (грец. antropos – людина і centrum – осереддя) – світоглядний принцип, згідно з яким людина є центром і вищою метою світу; в сучасному мовознавстві визнається одним із найважливіших принципів організації та функціонування живої природної мови на всіх її структурних рівнях.

Апелятиви (лат. appellativus – названий, від appellare – називати) – див.: Загальні назви.

Ареальна (лат. aerea – площа, простір) **лінгвістика** (лат. lingua – мова) – розділ мовознавства, який на основі методу картографування мовних явищ вивчає їх територіальне поширення. Синоніми: лінгвогеографія, просторова лінгвістика, ареальне мовознавство.

Архаїзми (грец. archaios – стародавній) – застарілі слова, які вийшли з активного вжитку, але збереглися в пасивному словнику.

Архетип (грец. arche – початок і typos – образ) – див.: Праформа.

Астроніми (грец. astron – зоря і опута – ім'я) – власні назви небесних тіл.

Астериск (грец. aster – зірка), або зірочка, – спеціальний знак * на початку кожної окремо вживаної гіпотетичної одиниці (будь-який звук чи праформа (архетип) праслов'янської мови).

Білінгвізм (лат., від bis – двічі і lingua – мова) – практика індивідуального або колективного використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах.

Бінарний (лат. binarius – подвійний) – елементарна опозиція у світосприйнятті чи в мові, основний системотворчий принцип у дослідженні.

Вірування – релігійні уявлення людини, в основі яких лежить віра в існування надприродних сил, що панують над світом.

Власні назви (оніми) – індивідуальні найменування окремих одиничних об'єктів з ряду однорідних; протиставляються загальним назвам.

Внутрішня форма слова – семантична і структурна співвіднесеність морфем слова з іншими морфемами цієї ж мови; ознака, покладена в основу номінації при творенні нового лексичного значення слова.

Вогнепоклонництво – форма язичницького вірування, в основі якого лежить поклоніння вогню як божеству.

Водопоклонство – форма язичницького вірування, в основі якого лежить поклоніння воді як божеству.

Вуковиця (за іменем В. Караджича) – сербська кирилиця.

Гаєвиця (від прізвища Л. Гая, який остаточно закріпив латинську азбуку в хорватській мові) – хорватська латиниця, що ґрунтується на фонетичному принципі та включає літери з одним звуковим значенням.

Генеалогічна (грец. genealogia – родовід) **класифікація мов** – вивчення і групування мов світу на основі споріднених зв'язків між ними (спільного походження від прамови).

Гідроніми (грец. hydōr – вода й опута – ім'я) – власні назви природних і штучних водних об'єктів. **Гіпотеза** (грец. hypothesis – основа, припущення) – наукове припущення, яке висувається для пояснення певних явищ дійсності; будь-яке

припущення, що потребує підтвердження.

Глаголиця – тип давньої слов'янської азбуки.

Говір – одиниця територіальної диференціації мови, що становить об'єднання говірок, близьких за фонетичними, лексичними та граматичними ознаками.

Гражданський шрифт («гражданка») – тип давнього східнослов'янського письма, який характеризувався заокругленим накресленням літер, відсутністю нарядкових знаків наголосу і титл.

Граматика (грец. *grammatikē* – мистецтво читати і писати букви, від *gramma* – буква) – будова мови, тобто система способів словотворення, морфологічних категорій і форм, синтаксичних категорій і конструкцій; розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови.

Графіка (грец. *graphikē*, від *graphō* – пишу) – сукупність усіх засобів письма (у звуковому письмі літер і допоміжних знаків), які використовують для передавання звукової мови; розділ мовознавства, що вивчає форми літер і співвідношення їх зі звуками мови.

Дамаскіни (за ім'ям грецького проповідника XVI ст. Дамаскіна Студита) – рукописні збірники релігійно-повчальних творів, написані найпростішою розмовно-діалектною мовою.

Дедукція (лат. *deductio* – відведення) – метод дослідження, який полягає у виведенні із загальних положень як істинних часткових нових положень.

Демонологія (грец. *daimon* – божество і *logos* – слово, вчення) – міфічні уявлення про злих духів (демонів), що виникли на основі первісної віри в них; сукупність демонів, що сформувалася в певному язичницькому середовищі.

Денотат (лат. *denotatus* – позначений, визначений) – предмет як об'єкт називання певним іменем. Державна мова – офіційна мова державних установ, мова освіти, науки, культури тощо. Мова, якою держава заявляє про свій суверенітет у міжнародному спілкуванні.

Дивергенція (лат. *divergere* – розходитися) – історичний процес розвитку мови, внаслідок якого вона розпадається на дві або більше мов (перетворення її діалектів на окремі мови) або ж її мінімальні одиниці (фонеми) розпадаються на дві чи більше фонем (перетворення варіантів фонем на окремі фонем); те саме,

що диференціація.

Діалект (грец. *dialektos* – говір, наріччя) – різновид певної мови, який є засобом спілкування людей, тісно пов'язаних територіально, соціально або професійно (територіальний діалект, соціальний діалект).

Діалектизми – фонетичні, морфологічні, синтаксичні й лексичні особливості, властиві окремим діалектам (і відсутні в літературній мові).

Діахронічне мовознавство – мовознавство, яке розглядає мову в її історичному розвитку. Синонім: історичне мовознавство.

Діахронія (грец. *dia* – через і *chronos* – час, тобто різночасність) – історичний розвиток мови; дослідження мови в часі, в її історичному розвитку. Антонім: синхронія

Евфемізми (грец. *euphemismos*, від *eu* – добре і *phemi* – говорю) – емоційно нейтральні слова або вислови, вживані замість синонімічних їм слів або висловів, які здаються мовцеві непристойними, грубими чи нетактовними.

Екстралінгвальний (лат. *extra* – поза, зовні, крім і *lingua* – мова) – такий, що стосується позамовних ознак, причин тощо.

Енантіосемія (грец. *enantios* – протилежний і *sema* – знак) – наявність у слові протилежних (антонімічних) значень; внутрішньослівна антонімія.

Ергоніми (грец. *ergon* – робота і *onoma* – ім'я) – власні назви виробничих об'єктів.

Етимологія (грец. *etymon* – істина і *logos* – слово, вчення) – розділ мовознавства, який вивчає первинну семантику, походження й етапи розвитку слів та морфем.

Етнолінгвістика (грец. *ethnos* – народ і *lingua* – мова) – напрям у мовознавстві, який вивчає мову в її зв'язках з культурою, взаємодію мовних, етнокультурних і етнопсихологічних чинників у функціонуванні та розвитку мови.

Етноніми (грец. *ethnos* – народ і *onoma* – ім'я, назва) – назви народу, племені, етнографічної групи, народності, нації.

Жертвопринесення – принесення жертв богам за язичницькими релігійними обрядами.

Жива мова – мова, якою послуговується у своїй розмовнопобутовій практиці мовна спільнота.

Жрець – культова особа, що здійснювала богослужіння і жертвопринесення в язичницьких ритуалах.

Загальні назви (апелятиви) – спільні назви однорідних реалій; протиставляються власним назвам.

Закон відкритого складу – об'єктивно сформована фонетична закономірність, поєднання звуків в одному складі за принципом висхідної звучності, внаслідок чого всі склади виявляються відкритими (закінчуються на голосний або складотворчий сонант).

Запозичення – звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу.

Звичай – традиційний порядок відзначення певних подій, свят, пов'язаний з виконанням ритуальних дій і використанням відповідних атрибутів, предметів тощо.

Звуження лексичного значення – розвиток значення слова, внаслідок якого слово називає лише частину предметів чи явищ, які відображало його попереднє значення.

Звук – найменша неподільна одиниця мовлення, яка утворюється апаратом мовлення, має фізичну природу і виконує в мові певну функцію.

Звукове письмо – тип письма, в якому графічні знаки позначають склади або окремі звуки.

Зіставне мовознавство – розділ мовознавства, який вивчає дві чи кілька мов незалежно від їхньої спорідненості з метою виявлення їх подібностей і відмінностей на всіх рівнях мовної структури (фонологічному, морфологічному, синтаксичному, лексикосемантичному). Синоніми: контрастивна лінгвістика, конфронтативна лінгвістика.

Зіставний метод – система наукових прийомів для синхронного порівняльного дослідження двох або кількох мов. Синоніми: контрастивний метод, конфронтативний метод, зіставно-типологічний метод, типологічний метод, синхронно-порівняльний метод.

Знак – матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, який є представником іншого предмета і використовується для отримання, зберігання і передавання

інформації.

Зооніми (грец. zoon – тварина і onyma – ім'я) – клички тварин.

Значення слова – відображення в слові певного явища об'єктивної дійсності.

Ідолопоклонство – форма язичницького вірування, пов'язаного з обожнюванням статуї, що зображує божество (ідола) і є об'єктом культу.

Ієрархія (грец. hieros – священний і arche – влада) – поділ на вищі й нижчі посади, чини, статуси та суворе дотримання його; розташування частин або елементів цілого в порядку від вищого до нижчого.

Індоєвропейські мови – родина споріднених мов, до якої входять індійська, іранська, слов'янська, балтійська, германська, романська, кельтська, грецька, албанська, вірменська групи мов.

Індукція (лат. inductio – наведення, збудження) – метод наукового дослідження способом логічного умовиводу, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне.

Інкунабули (лат. incunabula – колиска; початок) – перші друковані видання в Європі, які вийшли у світ після винайдення книгодрукування в середині XV ст. до 1 січня 1501 року.

Інтернаціоналізми (англ. international word) – слова, наявні в багатьох мовах світу.

Історичне мовознавство – див.: Діахронічне мовознавство.

Капище – місце для виконання язичницьких обрядів.

Кирилиця – тип давньої слов'янської азбуки, що отримав назву від виникнення відповідної графіки.

Когнітивна лінгвістика (англ. cognition – знання, пізнання; пізнавальна здатність) – мовознавчий напрям, в якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивної (пізнавальної) діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища.

Конвергенція (лат. convergo – сходжусь, наближаюсь) – збіг двох чи більше звуків мови в один звук; зближення і збіг двох мов унаслідок контактування.

Синонім: інтеграція.

Конотативне значення слова – додаткове значення слова, відтінки, які

накладаються на основне значення, оцінка денотата.

Конотація (лат. со (п) – префікс, що означає об'єднання, сумісність, і notatio – позначення) – додаткові семантичні й прагматичні особливості («співзначення») лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект.

Контекст (лат. contextus – поєднання, зв'язок) – мовне оточення або ситуація, в яких уживається лінгвальна одиниця.

Концепт (лат. conceptus – думка, поняття) – у когнітивній лінгвістиці – одиниця ментальних або психічних ресурсів свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної в мозку людини; відомості про те, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу.

Культура (лат. cultura – догляд, освіта) – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людським суспільством протягом його історії.

Лексема (грец. lexis – слово, вислів) – слово як сукупність усіх його форм і значень, як структурний елемент мови.

Лексичне значення – вираження поняття, яке становить суть узагальнювальної функції слова. Лінгвістична географія – див.: Ареальна лінгвістика.

Літературна мова – унормована форма загальнонародної мови, яка характеризується існуванням усного і писемного варіантів, розвинутої системи стилів і обслуговує усі сфери діяльності суспільства.

Мертва мова – мова, яка вийшла з активного вжитку, перестала бути розмовною і збереглася лише в писемних пам'ятках (латинська, старослов'янська).

Метод (грец. methodos – спосіб пізнання) – спосіб пізнання об'єкта дійсності за допомогою узагальненої сукупності теоретичних засад, прийомів, методик дослідження.

Метод лінгвістичної географії – вивчають територіальне поширення діалектних та ономастичних явищ певної мови з нанесенням їх умовними знаками на окрему карту (прийом картографування).

Методологія (грец. methodos – спосіб пізнання і logos – слово, учення) –

сукупність методів і прийомів дослідження, що їх застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання, вчення про методи й прийоми пізнання світу.

Мова – система фонетичних, лексичних та граматичних засобів, яка розвивається і є основним знаряддям спілкування між людьми, оформлення й вираження думки, пізнання навколишнього світу.

Мовна картина світу – спосіб відображення реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами.

Мовна політика – сукупність ідеологічних принципів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі.

Мовна сім'я – сукупність мов, основою яких є одна прामова.

Мовний союз – особливий тип ареально-історичної спільності мов, що характеризується певною кількістю подібних структурних і матеріальних ознак, набутих внаслідок тривалого й інтенсивного контактного й конвергентного розвитку в межах єдиного географічного простору.

Мовні контакти (лат. *contactus* – дотик) – взаємодія двох чи більше мов, яка впливає на структуру і словниковий склад однієї чи багатьох із них.

Мовознавство – наука про сутність, будову, функціонування і розвиток мови.

Назалізація (франц. *nasalisation* – носовий, від лат. *nasus* – ніс) – артикуляція звуків мовлення, при якій опускається увула і струмінь повітря виходить через рот і ніс.

Напівустав – письмо, яке розвинулося з уставу (але менш урочисте) і функціонувало до кінця XV ст. Народна етимологія – надання слову генетично не виправданій внутрішньої форми.

Народний календар (лат. *calendae* – перший день місяця) – закріплені у традиціях давніх слов'ян народні обряди й звичаї, які пов'язані з природними явищами й порами року, а також із залежними від них хліборобськими заняттями

та родинними звичаями.

Національна мова – засіб спілкування нації та засіб її самоідентифікації серед інших націй.

Обряд – сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних із побутовими традиціями або з виконанням релігійних ритуалів.

Ономасіологія (грец. *onoma* – найменування і *logos* – слово, вчення) – теорія номінації; один із двох аспектів семантики (поряд із семасіологією), який вивчає природу, закономірності й типи мовного позначення елементів дійсності.

Ономастика (грец. *onomastike* – мистецтво давати імена) – розділ мовознавства, який вивчає власні назви, їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження.

Описовий метод – метод планомірного аналізу мовних одиниць, їх інвентаризації та систематизації, з'ясування особливостей будови і функціонування з урахуванням різних перехідних випадків.

Орфографія (грец. *orthos* – правильний і *grapho* – пишу) – система правил відтворення звукового мовлення на письмі; розділ мовознавства, який розробляє і досліджує систему правил правописання.

Палаталізація (лат. *palatum* – піднебіння) – пом'якшення приголосних у певних фонетичних позиціях унаслідок додаткового підняття середини спинки язика до піднебіння.

Палеографія (грец. *palaios* – давній, старовинний і *grapho* – пишу) – історико-філологічна дисципліна, об'єктом якої є історія письма.

Пантеон – сукупність богів язичницького культу.

Патронім (грец. *pater* (*patros*) – батько і *onoma* – ім'я) – власне ім'я, утворене від імені або прізвища батька: Іванівна, Петрович.

Пергамен (пергамент) (лат. *pergamenus* – «пергамський» від грец. *pergamenos* – назва малоазійського міста Пергам, де в II ст. до н. е. винайшли матеріал) – спеціально оброблена шкіра молодих тварин, яку застосовували як матеріал для письма.

Писемність – використання літерно-звукової (алфавітної) системи фіксації мови на площині за допомогою умовних графічних знаків для впорядкованого

передавання інформації на відстані й закріплення її в часі.

Письмо – знакова система фіксації мови на площині за допомогою умовних графічних елементів для передавання інформації на віддалі і закріплення її у часі.

Порівняльно-історичне мовознавство – лінгвістичний напрям, який досліджує мови для встановлення їхньої спорідненості та вивчення історичного розвитку споріднених мов.

Порівняльно-історичний метод – система наукових прийомів визначення генетичних відношень між мовами і відтворення (реконструкції) доісторичного розвитку мов та їх праформ на підставі виявлених конкретних ознак звукової спорідненості семантично тотожних чи близьких морфем порівнюваних мов.

Прабатьківщина слов'ян – територія, де праслов'яни зародилися як окремий етнос, ймовірно, від Середнього Дніпра до басейну Вісли і від басейну Прип'яті до меж Правобережного Лісостепу.

Прамова – мова, з діалектів якої виникла група (сім'я) споріднених мов.

Праслов'янська мова – спільна для давньослов'янських племен мова-основа.

Праформа – вихідна для пізніших утворень мовна форма, реконструйована на основі закономірних відповідників у споріднених мовах. Синонім: архетип.

Предметне письмо – відображення мовленнєвої інформації за допомогою певних предметів.

Протослов'янська мова – сукупність індоєвропейських діалектів, які лягли в основу праслов'янської мови.

Редукція (лат. *reductio* – повернення) – ослаблення вимови ненаголошених голосних, результатом якого є їх якісна видозміна або повне зникнення.

Реприза (франц. *reprise* – відновлення, повторення) – повторна вказівка на об'єкт за допомогою спеціальних засобів у південнослов'янських мовах.

Рідна мова – перша мова, якою почала розмовляти дитина (мова батьків), або мова, з якою індивід увійшов у культуру в період свого свідомого життя.

Розширення лексичного значення – розвиток значення слова, за якого кількість позначуваних ним предметів (явищ) зростає, а зміст значення збіднюється.

Рукопис – давня писемна пам'ятка; написаний від руки чи надрукований текст;

поданий у видавництво авторський текст.

Синтез (грец. synthesis – з'єднання, складання) – метод вивчення об'єкта (тексту) в цілісності, єдності та взаємозв'язку частин, що забезпечує узагальнене його розуміння.

Синхронія (грец. synchronos – одночасний) – науковий розгляд мови як об'єкта дослідження на певному часовому зрізі у відриві від процесу мовного розвитку. Антонім: діахронія.

Слово – основна структурно-семантична одиниця мови, яка співвідноситься з предметами, процесами, явищами дійсності, їхніми ознаками та відношеннями між ними, вільно відтворюється у мовленні й служить для побудови висловлень.

Слов'янська демонологія (грец. daimon – божество, дух і logos – слово, учення) – віровчення про злих духів, які сформувалися в уявленні давніх слов'ян і частково збереглися в сучасній слов'янській міфології.

Слов'янська філологія – сукупність гуманітарних наук, які вивчають культурне надбання слов'ян чи окремих слов'янських народів шляхом мовного й стилістичного аналізу писемних текстів.

Соціолінгвістичний метод – дослідження соціальних аспектів розвитку мови, її суспільних функцій у синхронії й діахронії, механізмів взаємодії мови й суспільства.

Субстрат (лат. substratum – підстелене, покладене знизу) – залишкові сліди мови місцевого населення в мові прийшлого населення, яка витіснила мову-попередницю.

Суперстрат (лат. superstratum – настелене, покладене зверху) – залишкові сліди мови прийшлого населення в мові місцевого населення.

Табу (полінез. tabu) – релігійна заборона певних дій, слів тощо, порушення якої, за упередженими уявленнями язичників, неминуче спричиняє тяжке покарання.

Текст (лат. textum – зв'язок, поєднання, тканина) – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних смисловими і формально-граматичними зв'язками в межах спільної теми та сюжету.

Теоніми (грец. theos – бог, божество і опута – ім'я, назва) – власні найменування

божеств. Типологічне мовознавство – напрям лінгвістики, що досліджує ступінь структурної близькості або розбіжності мов незалежно від наявності чи відсутності генетичних зв'язків між ними.

Топоніми (грец. *topos* – місце, місцевість, країна і *онума* – ім'я, назва) – власні географічні назви, особливо назви великих річок (гідроніми) й важливих об'єктів рельєфу – гір, височин, балок, урочищ (ороніми), які зберігають відносну стабільність у мові як постійні знаки орієнтації в просторі, що здатні переходити від одного етносу до іншого без істотних змін у зв'язку з відсутністю лексичного значення.

Топоніміка – розділ ономастики, який вивчає власні назви будь-яких географічних об'єктів (топонімів).

Устав (унціал) – урочисте письмо, яке використовували до кінця XIV ст., що характеризувалося рівними великими літерами і рівними відступами між ними.

Філологія (грец. *philologia*, від *phileo* – любити і *logos* – слово) – сукупність гуманітарних наук, які вивчають духовну культуру людства чи окремих народів шляхом мовного і лінгвостилістичного аналізу писемних текстів.

Фонетична транскрипція (лат. *transcribo* – переписую) – спеціальна система письма, яку застосовують для точного відтворення звукового складу слів і текстів мови.

Фразеологізми (грец. *phrasis* – зворот і *logos* – слово) – неподільні, цілісні за значенням сполучення слів, які відтворюються в мовленні.

Фразеологія – розділ мовознавства, який досліджує фразеологізми; сукупність фразеологізмів певної мови.

Церковнослов'янська мова – писемно-літературна мова слов'янських народів, що виникла на основі старослов'янської мови під впливом живомовних середовищ, у яких нею користувалися.

Язичництво – релігія, що виникла стихійно і ґрунтувалася на обожнюванні природних явищ, тварин, рослин тощо.